

NYSTA

VIDGA DET DEMOKRATISKA UTRYMMET

**CIVILSAMHÄLLET'S FÖRSLAG
TILL ÅTGÄRDER FÖR EN
STARKARE DEMOKRATI**

civos
civiltätts organisationer i samverkan

 ERSTA
SKÖNDAL
BRÄCKE
HÖGSKOLA

giva
SVERIGE

famna
idéburn
välfärd

 FORUM Idébarna
organisationer med
social inriktning

Fremia

Denna rapport belyser civilsamhällets betydelse för det demokratiska utrymmet i Sverige och några av de många utmaningar som vår demokrati idag står inför. Rapporten har tagits fram inom ramen för civilsamhällets nystartsgrupp för ett nytt samhällskontrakt, Nysta, och syftar till att ge förslag på åtgärder och vägar framåt för politiken i arbetet för ett vidgat demokratiskt utrymme. Rapporten beskriver översiktligt hur samhällskontraktet, det vill säga roll- och ansvarsfördelningen i demokratin, har förändrats över tid. Vi presenterar ett antal konkreta lösningar på några av de utmaningar, däribland inskränkningar av fri- och rättigheter samt hot och hat, som identifierats i arbetet. Vi ser idag hur det demokratiska utrymmet i Sverige och världen utmanas på flera plan och vill med denna rapport bidra till att förnya och förstärka samhällskontraktet på demokratiområdet.

Några av de enskilt viktigaste politiska åtgärderna som vi lyfter och uppmanar Sveriges beslutsfattare att agera på är:

- ➔ **Att det ska krävas 2/3 majoritet i två på varandra följande riksdagsbeslut med val emellan för att kunna ändra grundlagen. Detta i syfte att skydda våra grundlagsstadgade fri- och rättigheter.**
- ➔ **Att det inrättas enkla, förutsägbara och transparenta demokratividgande villkor för bidragsgivning utan att öka den administrativa bördan för civilsamhällets organisationer.**
- ➔ **Att regeringen värnar det fria och frivilliga civilsamhälles- och folkbildningsarbetet och inte aktivt styr eller reglerar människors engagemang.**
- ➔ **Att regeringen säkrar vår plats vid bordet och ger ökade resurser med långsiktiga villkor för dialog och samråd mellan civilsamhället och regeringen.**

Avsändare för rapporten är Hannah Kroksson, generalsekreterare LSU – Sveriges ungdomsorganisationer och Martin Nihlgård, generalsekreterare IM, Individuell Människohjälpen. Rapporten har tagits fram med stöd från Forum – idéburna organisationer med social inriktning, som varit värdorganisation för processen. Under arbetet med rapporten har dessutom ett stort antal aktörer bidragit särskilt med kunskaper, erfarenheter och analyser och till dessa vill vi rikta ett mycket varmt tack.

INNEHÅLL

FÖRORD	4
Ett samhällskontrakt i förändring	4
OM UPPDRAGETS SYFTE	6
Nysta är civilsamhällets svar på hur vi bygger ett bättre Sverige.....	6
Identifierade huvudområden	7
Rapportens upplägg	8
Definitioner	8
BAKGRUND	9
Civilsamhället är demokratins blodomlopp	9
Vägledande principer för civilsamhällespolitiken i Sverige.....	10
Civilsamhällets utrymme i världen krymper	11
UTMANINGAR I SVERIGE	12
En förändrad relation till det offentliga	12
Det demokratiska utrymmet och socialt innan- och utanförskap	13
Hatets effekter på det demokratiska utrymmet.....	14
Ifrågasättandet av folkbildningen.....	14
Demokratin i ljuset av ökad juridifiering	15
Begränsningar till följd av bristande transparens i beslutsfattandet.....	15
ÅTGÄRDER FÖR ETT VIDGAT DEMOKRATISKT UTRYMME	16
Stärkt grundlagsskydd	16
Stärkt skydd för mänskliga rättigheter	17
Säkerställ fungerande demokrativillkor som skyddar demokratin.....	17
Stärkt stöd till personer med funktionsnedsättning för ökat inflytande	18
Stärk folkbildningens roll och säkra dess fortlevnad.....	19
Säkerställ ökad transparens i beslutfattandet	19
Stärk dialogen och förutsättningarna för samverkan	20
Utveckla regelverk och finansieringsmodeller som tar hänsyn till civilsamhällets särart	21
VÄGAR FRAMÅT FÖR CIVILSAMHÄLLET ORGANISATIONER	22
Behov av fler partnerskap och allianser inom civilsamhället.....	22
Förstärk länken mellan individ, nätverk och organisation	22
Ersätt exkluderande strukturer med inkluderande.....	23
Etablera en vaktfunktion för civilsamhällets frågor	24
Öka kunskapen om civilsamhället	24
SLUTORD	25

FÖRORD

Ett samhällskontrakt i förändring

Engagemang, medlemskap och ansvarstagande i civilsamhället är pusselbitar som ryms i det samhällskontrakt som gjort vårt land till den demokrati vi vill att det ska vara, och som andra länder i världen sett upp till. I civilsamhället ges vi möjligheten att lyfta våra gemensamma röster för att påverka våra beslutsfattare mellan allmänna val. Utan vinstintressen tar vi aktivt ansvar för insatser som bygger ett starkt rättighetsbaserat samhälle. Ett samhälle där olika människor är med och bidrar till mångfald genom vilken olikheter blir till styrkor. Där vi har tid och tillit till att vi trots brokigheten möjliggör och skapar en positiv samhällsutveckling.

Det svenska civilsamhället och de svenska folkrörelserna står nu emellertid inför stora utmaningar. Oron är påtaglig över den praktiska infrastrukturen och samhällsservicen i vårt land, såväl som i vår omvärld, till följd av bland annat generationsskiften, digitalisering, globalisering och klimatförändringar. Detta har bidragit till en situation där själva samhällskontraktet, den ansvars- och rollfördelning som präglat hur Sverige organiseras, löpande ifrågasätts och omförhandlas. Inte minst syns detta på demokratins område, där vi under den senaste tiden mött en stor oro bland civilsamhällets representanter över den juridiska och politiska infrastrukturen för inflytande i Sverige.

Oron handlar om att det demokratiska utrymmet och utrymmet för civilsamhällets organisationer blivit alltmer begränsat i hela världen, men också om att det förändras i Sverige. I flera länder både i och utanför Europa ser vi en pågående glidning ifrån öppenhet och mångfald mot auktoritär nationalism och populism, och enligt Freedom House (2021) är det nu fler länder som bidrar till minskat demokratiskt utrymme än tidigare. Denna utveckling har under det senaste decenniet växt till en global trend och accelererat under pandemin. I Sverige ser vi hur tongivande politiska röster mer och mer argumenterar för ökad politisk styrning och kontroll av civilsamhället. Vi ser också hur föreningsfriheten allt oftare porträtteras som ett hot mot demokratin snarare än en del av lösningen på samhällsutmaningarna, och att bidragen till civilsamhället därmed bör begränsas. Fokus för den politiska diskussionen upplevs inte längre ligga på hur vi säkerställer så bra föreningsdemokrati som möjligt utan istället på hur vi säkerställer att skattemedel inte finansierar detta hot. Vi har länge sett den här retoriken kopplad till minoritets- och rättighetsorganisationer, men ser den nu också riktas mot andra civilsamhällesaktörer, däribland folkbildningen.

Parallellt med denna utveckling ser vi hur det direkta hatet ökar i omfattning och hur de konkreta hoten mot organisationer och dess representanter blir allt fler, inte minst i sociala medier. I en rapport från 2020 kunde LSU – Sveriges ungdomsorganisationer visa att hela 46 procent av Sveriges barn- och ungdomsorganisationer utsatts för hat och hot (LSU, 2020). Alla i organisationen kan drabbas, från ordföranden och förtroendevalda till medlemmar och volontärer. Detta leder till att allt fler föreningar sluter sig inåt och tvingas bort från den offentliga debatten. Det är en oro som skapar ett eget agerande där konsekvenser blir mindre öppna organisationer och med det en mer svårtillgänglig interndemokrati. En utveckling som visar att någonting allvarligt händer i vårt samhälle, något som klyver och polariserar.

Utmaningarna för det demokratiska utrymmet i Sverige är med andra ord stora och behovet av ett förnyat och förstärkt samhällskontrakt angeläget. Inom ramen för Nysta har vi därför under året arrangerat flera workshops, panelsamtal och bjudit in till dialoger i civilsamhället för att identifiera huvuddragen i dessa utmaningar och vilka åtgärder som kan komma till rätta med dessa inom ramen för ett förnyat samhällskontrakt. Utrymmen som tidigare funnits har

begränsats eller satts på undantag och i vår omvärld ser vi hur totalitära makter nyttjar de rädslor som följt i pandemins fotspar för att minska det demokratiska utrymmet. Friheten att demonstrera har inskränkts och mötesmöjligheter begränsats. När vi nu tar oss ur denna pandemi har vi mycket att reparera och förstärka.

I denna rapport har vi försökt att identifiera vilka några av de största demokratiska utmaningarna idag är i förhållande till civilsamhällets roll och ansvar i samhällskontraktet. Vi vill beskriva hur vi ser att vi kan möta utmaningarna inom ramen för ett förnyat samhällskontrakt, som istället för att minska tillvaratar och vidgar det demokratiska utrymmet i Sverige. Vi gör självklart inga anspråk på att täcka alla delar i demokratin, vare sig i vår analys eller våra förslag. Vår förhoppning är att rapporten leder till konkreta åtgärder för att stärka demokratin och samtidigt är en språngbräda för fortsatta samtal och insatser. Det är viktigare nu än någonsin att slå vakt om vår demokrati och se civilsamhällets oundgängliga roll i att stärka och utveckla den.

Hannah Kroksson, LSU – Sveriges ungdomsorganisationer

Martin Nihlgård, IM, Individuell Människohjäl

OM UPPDRAGETS SYFTE

Nysta är civilsamhällets svar på hur vi bygger ett bättre Sverige

Corona var gnistan. När pandemin i början av året svepte in över Sverige förde den med sig många svåra utmaningar för samhället. Men pandemin kom även att synliggöra en rad brister som fanns där redan innan. Med målet att tackla dessa brister och bidra till ett nytt samhällskontrakt gick i juli 2020 fem stora paraplyorganisationer inom civilsamhället och en högskola samman och initierade Nysta; Civilsamhällets nystartsgrupp för ett nytt samhällskontrakt. De är: Civos, Ersta Sköndal Bräcke högskola, Famna – riksorganisationen för idéburen välfärd, Forum – idéburna organisationer med social inriktning, Giva Sverige och Fremia. Tillsammans representeras en mängd civilsamhällesorganisationer som verkar inom allt från avancerad sjukvård till arbete med ungdomar i socioekonomiskt utsatta områden. Det finns inte ett civilsamhälle i Sverige, men det finns en delad vision om ett Sverige med ett starkt och engagerat civilsamhälle för invånarnas bästa, nu och i framtiden. Nysta verkar inom sex olika områden: Det demokratiska utrymmet, Arbetsmarknad, Forskning, utbildning och innovation, Digitalisering och AI, Civilsamhällets övergripande förutsättningar samt Välfärd i förändring.

Fokus för denna rapport är det demokratiska utrymmet och hur vi kan stärka civilsamhällets ställning i mötet med de samhällsutmaningar vi står inför. Det handlar om att våra föreningar, medlemmar, volontärer, stiftelser, förbund, verksamheter, församlingar, samfund, sociala företag och nätverk ska erkännas och stärkas som förändringsaktörer och värdiga dialogpartners av politiken. Det handlar om vilken demokrati vi vill vara.

Identifierade huvudområden

Vårt arbete inleddes med att vi tillsatte en arbetsgrupp bestående av åtta företrädare från civilsamhället som samlade en bredd av olika perspektiv. Vi är engagerade lokalt, regionalt, nationellt och internationellt och i organisationer som jobbar utifrån olika metoder, visioner och utmaningar. Under ledning av teamledare och biträdande ledare sätts därefter aktiviteter i syfte att inhämta en bredd av perspektiv och erfarenheter i syfte att ta fram en gemensam beskrivning av vilka behov och utmaningar vi ser. Genom ett antal workshops, samtal, dialogmöten och seminarier utkristalliserade vi därefter förslag till lösningar på några av dessa och som presenteras i denna rapport. Som utgångspunkt för arbetet identifierade vi tidigt tre områden som särskilt angelägna att undersöka:

1) Yttre hot mot det demokratiska utrymmet och civilsamhällets roll och plats i samhällskontraktet

Globalt finns det en rad studier som tyder på förändringar i civilsamhällets relation till offentlig sektor på olika sätt. Lagar som inskränker mötes-, yttrande- och föreningsfriheten; själv censur eller rentav munkavle-villkor i kontrakt eller partnerskapsavtal; tilltagande rättsosäkerhet; tillkrånglad administration i syfte att försvåra och restriktioner i möjligheter för civilsamhällesorganisationer att få finansiering. Dessa försök till politisk styrning, strukturella och ekonomiska begränsningar och utökade administrativa krav utgör en allvarlig risk för demokratin. Vid sidan om detta ser vi direkta hot och ibland våld som värst drabbar de som engagerar sig för rättighetsbaserat arbete eller som sticker ut ur normen på något vis. Debattklimatets förflyttade eller utsuddade gränser har gjort det okej att vara oförskämd eller rent av kriminell i sin retorik och i sitt agerande, inte minst på nätet.

2) Utmaningar och hinder inom civilsamhället för ett vidgat demokratiskt utrymme

Hinder, normer och exkluderande arbetssätt existerar i hela samhället. Civilsamhällets olika föreningar och förbund är inte förskonade från detta. Inom detta projekt såg vi därför tidigt ett behov av att inta en självkritisk hållning i relation till hur inbjudande, välkomnande och inkluderande våra organisationer är och på vilka sätt vi själva kan bli starkare förändringsaktörer för ett vidgat demokratiskt utrymme.

3) Behov av nya partnerskap och allianser

Vi tror på mer samarbete och att vi når längre när vi går tillsammans. Mellan organisationer i civilsamhället och andra samhällssektorer. Vi tror att de långsiktiga lösningarna på samhällsutmaningarna finns i hur vi fördelar makt och inflytande mellan sektorer och mellan olika aktörer. Därför har vi genomgående utgått från behovet av fungerande dialog och tydliga resurser för samverkan i vårt analysarbete.

Rapportens upplägg

Rapporten följer ett tredelat upplägg. I rapportens första del ger vi en översiktlig bakgrundsbeskrivning av civilsamhällets betydelse för demokratin och några av de yttre hot som vi står inför med avseende på det demokratiska utrymmet och civilsamhällets roll och plats i samhällskontraktet. Därefter följer ett avsnitt med förslag på politiska åtgärder för hur vi kan möta dessa och säkerställa ett vidgat demokratiskt utrymme i framtiden. I rapportens tredje del fokuserar vi sedan civilsamhällets inre utmaningar och hinder för ett vidgat demokratiskt utrymme samt förslag på vägar framåt för civilsamhällets organisationer.

Definitioner

Demokratiskt utrymme

Med demokratiskt utrymme åsyftas i denna rapport det utrymme inom vilket medborgare och organisationer kan verka för politisk förändring. När det demokratiska utrymmet är öppet kan medborgare och organisationer i det civila samhället organisera, delta och kommunicera utan hinder. Genom att göra det kan de hävda sina rättigheter och påverka politiska och sociala strukturer.

Civilsamhälle

Med civilsamhälle åsyftas i denna rapport den arena, skild från staten, näringslivet och familjen, där människor, grupper och organisationer agerar tillsammans för gemensamma intressen. Här ingår ideella föreningar, icke-vinstutdelande organisationer inom välfärden, stiftelser och trossamfund, men även nätverk samt andra former av engagemang (prop. 2009/10:55).

Bakgrund

Varför är det demokratiska utrymmet och civilsamhällets plats i samhällskontraktet så angeläget att diskutera? På vilka sätt får det konsekvenser för demokratin när samhällskontraktet förändras och civilsamhällets roll med det? I det som följer ger vi en sammanfattad bild av civilsamhällets betydelse för vår demokratis framväxt och varför civilsamhällets utrymme är intimt förknippat med demokratiskt utrymme.

Civilsamhället är demokratins blodomlopp

Civilsamhällets organisationer utgör själva blodomloppet i vår demokrati då det byggs av personer som realiserar idéer om en bättre värld. Idéburena organisationer är på så sätt både en förutsättning och ett uttryck för varje öppet, demokratiskt och framgångsrikt samhälle. Det var genom idéburens organisering som demokratin kom att utvecklas och institutionaliseras i Sverige och det är genom civilsamhällets organisationer som den återvinns dag för dag. Arbetar-, nykterhets-, kvinno- och frikyrkorörelsen är alla exempel på rörelser som på olika sätt förändrat, förbättrat och utvecklat vårt samhälle i grunden.

Rösträtten är ett tydligt exempel. Det var civilsamhällesorganisationer som drev fram att adeln fick rösträtt 1719, att män utan skulder fick rösträtt 1909, att kvinnor fick rösträtt 1921, att fängelsedömda fick rösträtt 1937, att människor som var "omhändertagna av fattigvården" fick rösträtt 1945, att de utan folkbokföringsadress (däribland många romer) fick rösträtt 1959 och att många av dem som tidigare omyndigförklarats (på grund av bland annat psykisk sjukdom) fick rösträtt 1989. Utan människors organisering i civilsamhället hade vår demokrati som vi känner den idag helt enkelt inte funnits.

Det civila samhällets organisationer är viktiga pusselbitar för en levande demokrati i Sverige, och på många andra sätt än bara för rösträtten. Civilsamhället består av folkrörelser, människorättsorganisationer, folkhögskolor, studieförbund, barn-, ungdoms- och minoritetsorganisationer, bygdegårdar, kooperativ, religiösa samfund, ideologiska, politiska, utomparlamentariska organisationer, ideella sociala initiativ, idrotts- och fritidsintresseorganisationer och många andra. Här får människor organisera sig och föra samtal om de stora och små utmaningar de ser i samhället. Vi organiserar oss för att synliggöra utmaningar och vaska fram lösningar. Civilsamhället är (mötes-)platser att arbeta praktiskt på och trygga miljöer där människor kan utveckla sina idéer och tankar. Tillsammans med likasinnade, med människor som vi annars aldrig hade träffat, eller med personer som vi aldrig tidigare förstätt oss på. Här kan människor testa, prova och misslyckas. Vi kan bli trygga i vår identitet och hitta självförtroende som samhällsmedborgare.

Civilsamhällets organisationer bidrar utöver att vara röstbärare för olika intressen till att fungera som demokratiskola, att erbjuda gemenskap och att leverera service som ett komplement till vinstdrivna och offentliga verksamheter. Civilsamhället har därtill krisförebyggande, krishämmande och säkerhetspolitisk betydelse. Stater och samhällen står starkare då kriser slår till om det finns ett starkt civilsamhälle. Civilsamhället fungerar som nätverk, ett demokratiskt mycel som stärker motståndskraften i allvarliga kriser. Det är mot denna bakgrund avgörande att idéburens organisering och civilsamhällets organisationer ges plats i varje strävan att utveckla vår demokrati och att vi förmår försvara och utvidga det demokratiska utrymmet även i framtiden.

Vägledande principer för civilsamhällespolitiken i Sverige

Den rådande civilsamhällespolitiken i Sverige vilar på sex centrala principer. Dessa kan sägas utgöra själva de byggstenar på vilka relationen mellan det offentliga och civilsamhället står. Dessa principer har formulerats i samråd med civilsamhällets organisationer och syftar till att vägleda ansvars- och rollfördelningen i praktiken (Skr. 2008/09:207). De ligger även som grund i de överenskommelser och åtaganden som undertecknats av regering och civilsamhälle under drygt ett decenium.

De sex principerna är:

Självständighet och oberoende

Det civila samhällets organisationer formulerar självständigt sina uppdrag utifrån sin egen värdegrund. De ska kunna vara röstbärare utan att riskera samverkan med eller stöd från offentliga aktörer. Obefogad kontroll från myndigheter ska inte förekomma.

Dialog

Det ska vara möjligt för det civila samhällets organisationer att i dialog med offentliga aktörer hävda sina intressen och bidra med synpunkter och därmed förbättra beslutsunderlagen. Dialogen bör vara ömsesidig, öppen, återkommande och inkluderande.

Kvalitet

All offentlig verksamhet, oavsett vem som utför den, ska vara av god kvalitet och gå att följa upp. Samtidigt bör det civila samhällets särskilda förutsättningar och specifika syften beaktas. Idéburen verksamhet kan i sig ha ett särskilt värde.

Långsiktighet

Det civila samhället ska ha goda, stabila och långsiktiga förutsättningar för sin existens och utveckling när det gäller bidragssystem, rättsliga villkor och övriga förutsättningar.

Öppenhet och insyn

Principen är en utgångspunkt för att det civila samhället och det offentliga ska kunna samverka på ett öppet och förtroendefullt sätt. I synnerhet är det angeläget att värna myndigheternas öppenhet och det civila samhällets insyn i beslutsprocesser. Men verksamhet inom det civila samhället med offentliga medel bör också redovisas öppet för att ge myndigheterna tillräcklig insyn.

Mångfald

Regelverk bör ge goda förutsättningar för olika organisationsformer, olika typer av utförare inom välfärden samt olika former av relationer och samverkan mellan det offentliga och civilsamhället. Civilsamhället bör avspegla och omfatta människor från olika delar av befolkningen.

Civilsamhällets utrymme i världen krymper

När föreningsfriheten ifrågasätts hotas också det demokratiska utrymmet. Ett demokratiskt samhälle fungerar inte utan ett starkt civilsamhälle där oberoende organisationer kan ifrågasätta, stödja och utveckla olika frågor. Möjligheten att uttrycka sig fritt, organisera sig och att få sina mänskliga rättigheter tillgodosedda är därför nära kopplade till förekomsten av ett tydligt civilt utrymme.

Den globala paraplyorganisationen som vill samla det globala civilsamhället, Civicus, beskriver det civila utrymmet som "fundamentet i varje öppet och demokratiskt samhälle" (Civicus, 2019). När det civila utrymmet är öppet och tillgängligt så kan medborgarna och organisationerna i civilsamhället organisera sig, delta och kommunicera utan hinder. Människor kan hävda sina rättigheter och få dem tillgodosedda, samt påverka politiska och sociala strukturer. Civilt utrymme är på så vis avgörande för en stark och vital demokrati, och civilt utrymme kan därför också kallas demokratiskt utrymme.

Civilsamhällesorganisationer som Freedom house, Civicus monitor, Human Rights Watch med flera som ägnar sig åt att granska och bedöma situationen för det civila utrymmet har frekvent rapporterat om krympande utrymme under senare år. Värst drabbas de organisationer som jobbar för kvinnors rättigheter och minoritetsgrupper rättigheter. Kvinnor som tar plats drabbas också alltid hårdare av hot och hat än män. Likaså är företrädare för minoritetsgrupper mer utsatta. Detta är även tydligt i de undersökningar som till exempel LSU gjort i Sverige.

Utmaningar i Sverige

På vilka sätt utmanas det demokratiska utrymmet i vårt land? Denna fråga har varit ständigt närvarande i de många samtal och möten med representanter från civilsamhällesorganisationer som skett inom ramen för vårt arbete. I detta avsnitt tecknar vi en övergripande bild av några av de utmaningar som identifierats under Nysta-processen.

En förändrad relation till det offentliga

I Sverige har vi historiskt värderat civilsamhällets plats i samhällskontraktet högt och föreningsformen har utgjort en vägledande form för samhällsengagemang. Vi har en hög tillit till att engagemang i föreningar spelar roll och att det ger oss inflytande och makt i demokratin. I en representativ demokrati som Sverige vinner de rörelser och politiska partier makten som i allmänna val lyckas mobilisera flest röster. Det som skiljer oss från många andra länder är att vi har en väl utbyggd mellanvalsdemokrati och ett högt ideellt engagemang där vi, när vi organiserar oss tillsammans, också mellan valen kan utveckla politiken och påverka våra beslutfattare.

Genom idéburna organisationer kan vi exempelvis bevaka våra makthavare så att de håller sina löften och granska dem när det behövs, men även upplysa dem om problem som vi ser att de behöver åtgärda. Vi har därtill en traditionellt sett hög tillit i Sverige. Resultaten ur Ersta Sköndal Bräcke högskolas kartläggning av det svenska engagemanget, "Allmänheten om civilsamhällets roll", visar att tre av fyra svenskar tycker att civilsamhället skapar tillit och ökar den sociala sammanhållningen. Nio av tio är medlemmar i en förening och varannan svensk är aktiv inom civilsamhället. Folk i allmänhet litar på det offentliga och det offentliga litar på civilsamhällets organisationer. När en demokratiskt styrd organisation uppmärksammar ett problem har det ofta betytt någonting för det offentliga. De har sett sig ansvariga att lyssna och bereda plats åt frågan.

Under en längre tid har vi dock kunnat se tydliga tecken på att denna tillitsfulla relation är på väg att förändras. Ett antal händelser har skakat vårt samhälle och vår omvärld de senaste decennierna. Terrordåd som i New York 2001 och i Paris 2015 har gjort oss smärtsamt påmind om att inte all organisering är fredlig, demokratisk eller till gagn för samhället. De avskyvärda terrorhandlingar som i Norge tog livet av 77 personer, varav 69 barn och unga på ett ungdomspolitiskt läger 2011, har i en nordisk kontext förändrat vårt förhållningssätt till demokratin och dess hot i grunden. Denna utveckling har i sin tur inneburit att det offentliga, i syfte att skydda demokratin, sökt nya former och villkor för relationen till civilsamhället. En rad politiska åtgärder har således presenterats med målet att minska riskerna för bland annat penningtvätt och finansiering av terrorism i Sverige. Parallellt med detta har också bidragsformerna för civilsamhällets organisationer setts över och sedan 2017 har tre utredningar sjuöatts med syftet att skapa tydligare villkor eller kriterier för den statliga bidragsgivningen till det civila samhällets organisationer: arvsfondsutredningen (SOU 2018:70), trossamfundsutredningen (SOU 2018:18) samt demokrativillkorsutredningen (SOU 2019:35). Den senare presenterade ett betänkande 2019 med förslag till enhetligt och likalydande demokrativillkor som ska styra hela den statliga bidragsgivningen till civilsamhället (SOU 2019:35). Samtliga dessa åtgärder har gemensamt att de indikerar ett skifte i relationen mellan staten och civilsamhällets organisationer som bygger på en lägre nivå av tillit än vad som tidigare rått. Även då syftet med åtgärderna är att skydda demokratin finns också uppenbara risker som enligt oss behöver beaktas noggrant. Stärkt kontroll innebär även begränsningar

i friheter och rättigheter, begränsningar som i slutändan kan innebära en risk att skada demokratin snarare än att stärka den.

Ett praktiskt exempel är hur svårt det kan vara för det offentliga att genomföra granskningar av organisationer på ett rättssäkert sätt. Vad är det exempelvis att *understödja* antidemokratiska eller extremistiska rörelser? Och vad är terrorism? I många delar av världen, i totalitära stater och där demokratin i sig är ett hot mot sittande makt så utmanas våra begrepp. I dessa länder stämplas istället civilsamhällesorganisationer vilka verkar för demokrati som olagliga och hot mot ländernas styrning. Tendenser till detta har vi tyvärr också sett i Sverige, där kommuner exempelvis avslagit bidrag till organisationer på bristfälliga underlag. Vi ser också hur civilsamhällets aktörer misstänkliggörs i det offentliga samtalet, vilket präglas av en pågående normförskjutning.

Det demokratiska utrymmet och socialt innan- och utanförskap

Din inkomst, var du bor och vilken utbildning du har påverkar dina livsutsikter och valmöjligheter. Det påverkar också det demokratiska utrymmet, där skillnaderna reproducerar ett innan- och utanförskap som försvagar vår demokratis hälsa. Därför är det ett allvarligt problem att människors livsvillkor och möjligheter idag ser markant olika ut i Sverige och att skillnaderna ökar. Enligt siffror från SCB har den ekonomiska ojämlikheten ökat i 275 av landets 290 kommuner sedan 2011, vilket gör Sverige till ett av de EU-länder där skillnaderna ökat mest på senare år (SVT, 2019). Boende- och skolsegregationen samt skillnader mellan stad och land är ytterligare två exempel på detta.

Samtidigt ser vi att ojämlikheten tar sig uttryck även inom civilsamhället. Exempelvis är deltagandet i föreningar i socioekonomiskt utsatta områden idag 61 procent jämfört med 79 procent i icke utsatta områden (Delmos, 2020). Detta påverkar vilka röster som kommer till tals i det offentliga samtalet samtidigt som det stänger dörrar till reellt deltagande, inflytande och påverkan för många människor i vårt land. Dessa skillnader har därtill blivit smärtsamt tydliga under coronapandemins framfart. Vi vet nu exempelvis att socioekonomiska faktorer bidragit till att vissa befolkningsgrupper drabbats hårdare av virusets konsekvenser än andra, vilket har stora konsekvenser för samhällskontraktets möjligheter.

Skillnader syns till exempel i hur kommuner bemöter, uppmärksammar och stödjer det lokala föreningslivet. I vissa kommuner finns det exempelvis aktivitetsstöd eller möjlighet att använda biblioteken som möteslokaler medan det i andra kommuner inte görs några insatser alls. Ens geografiska hemvist villkorar alltså möjligheter till engagemang och ens demokratiska inflytande i samhället. När medborgaren enkelt genom demokratiska verktyg kan engagera sig, göra sin röst hörd och driva på för förändring på lika villkor blir tillhörigheten till samhället starkare.

En grupp som möter särskilt stora hinder i sitt engagemang är personer med funktionsnedsättning. Personer med funktionsnedsättning är generellt mindre delaktiga i demokratin än övriga befolkningen och saknar de möjligheter till påverkan och delaktighet i de politiska beslutsprocesser som andra människor har. Statistik visar också att personer med funktionsnedsättning i lägre utsträckning röstar i allmänna val samtidigt som de är underrepresenterade i våra folkvalda församlingar. Idag finns det stora brister i möjligheten till stödinsatser. Vanliga brister i vallokalerna under riksdagsvalet 2018 var till exempel avsaknad av kontrastmarkeringar, p-plats för personer med nedsatt rörelseförmåga nära entrén samt skyltar, symboler och texter som var lätta att upptäcka och förstå (Myndigheten för delaktighet, 2021).

Hatets effekter på det demokratiska utrymmet

Under 2018 identifierades 7 090 anmälda brott med ett hatbrottsmotiv, vilket är en ökning med 11 procent jämfört med 2016 och med 29 procent jämfört med 2013 (Brå, 2021). Störst ökning av antalet brott med identifierat hatbrottsmotiv jämfört med 2016 syns för främlingsfientligt/rasistiskt och antisemitiskt motiv, och motiv som rör sexuell läggning. Detta är ett av många tecken på ett samhällsklimat i förändring. Civilsamhällets utrymme att verka krymper när många organisationer vittnar om att allt fler engagerade utsätts för hat och hot i sitt engagemang. Undersökningar visar exempelvis att hat och hot mot det unga civilsamhället är mer utbrett än vi tidigare trott (LSU, 2020). Detta är en utveckling som riskerar att tysta unga demokratibärare och utgör därför ett verkligt hot mot fri organisering och vår demokrati. Alla drabbas, från ordföranden och förtroendevalda till medlemmar och volontärer. Allt fler föreningar sluter sig inåt och tvingas bort från den offentliga debatten och särskilt hårt drabbade är organisationer som företräder minoritetsgrupper och förtroendevalda som tillhör någon minoritet. Läget är allvarligt och åtgärder krävs för att skydda människors rätt till organisering och för att trygga civilsamhällets bärande demokratiska roll som maktgranskare, påverkansaktör och idébärare.

Hatet och hoten får direkta konsekvenser för organisationers möjligheter delta i offentliga sammanhang. 14 procent av de tillfrågade organisationerna i LSU:s granskning säger exempelvis att de har avstått från planerad verksamhet – det handlar bland annat om inställd medverkan på Almedalsveckan och Bokmässan och om uteblivna debattinlägg och inlägg på sociala medier (ibid, 2020). Vissa organisationer rapporterar till och med att de slutat med utåtriktad verksamhet. Samtidigt lägger allt fler organisationer allt större resurser på preventivt arbete – resurser som förstås egentligen borde läggas på annat som nu måste prioriteras bort. Hat och hot riktat mot ideellt engagerade är något som många organisationsföreträdare lyfter, och känner en oro kring. Dels för att det begränsar människor i sitt engagemang men också för att detta i sin tur gör det svårare för organisationer att rekrytera människor till ideella uppdrag, framförallt i mer utsatta positioner.

Ifrågasättandet av folkbildningen

Folkbildningen har varit en integrerad del av det civila samhället under mycket lång tid, i många fall ett slags infrastruktur för civilsamhällets lärande och bildning. Studieförbund och folkhögskolor har både av egen kraft och gemensamt med sina medlemsorganisationer varit oerhört viktiga i framväxten av den svenska demokratin. Att ge människor möjlighet att tillsammans söka kunskap och utveckla sitt engagemang har varit något som det funnits stabil politisk uppslutning kring. En stor del av verksamheten har varit finansierad nästan enbart med offentliga medel, men utan att för den skull styras av det offentliga. Här har det funnits både en princip om armlängds avstånd och en stark tilltro till att bildningen måste bygga på människors egen fria vilja och det egna engagemanget. Idag ifrågasätts dock detta politiskt. Vi hör hur vissa ämnen anses bättre än andra, särskilt för vissa grupper. Att människor med utländsk bakgrund ska erbjudas möjlighet till studier i svenska och svensk kultur, inte engagera sig i sitt modersmål och sin ursprungskultur. Men en bildnings- och integrationsresa i Sverige kan mycket väl börja med en studiecirkel i det egna modersmålet, för att sedan bära vidare till andra ämnen och andra områden. Styrkan ligger i den egna viljan, det egna drivet att lära och utvecklas, och folkbildningens förmåga att fånga upp detta och bidra med en form och struktur. Men i den politiska debatten har detta ibland blivit något misstänkt, något riskfyllt. Det gamla förtroendet för folkbildningen och för civilsamhället finns inte längre där i samma utsträckning som tidigare, utan politiska röster har höjts för att staten ska öka styrningen med hjälp av olika villkor, riktad finansiering och krav på omfattande återrapportering. Detta vid sidan om röster som helt eller delvis vill stoppa den offentliga finansieringen av folkbildningen.

Demokratin i ljuset av ökad juridifiering

Svensk lag är skriven med utrymme för tolkning och bedömningar, t.ex. av lekmananämnder i försäkringsärenden, migrationsfrågor och annat. Det ska finnas ett utrymme för en förnuftig bedömning av intentionerna med lagen och hur den tillämpas. I Sverige finns här en tradition av ett starkt offentligt stöd till det civila samhället och en mer eller mindre uttalad överenskommelse om ett friutrymme att agera i förhållande till olika regelverk vad gäller näringsverksamhet och annat. En djup förståelse för civilsamhället och dess styrkor hos företrädare för det offentliga borgade tidigare för ett kontrakt, ett handslag, där dessa värden värnades. Detta synsätt har urholkats vilket gör att myndigheter numer tenderar att krympa sitt eget friutrymme att göra bedömningar. Juridiken har fått ökad betydelse och jurister har därmed också fått mer att säga till om och det verkar på sina håll som om grundförståelsen för civilsamhället har minskat inom det offentliga. Basarer, loppisar och liknande har av hävd varit relativt skyddade möjligheter för civilsamhället att dra in medel för sin verksamhet, men regleras idag i större utsträckning av olika regelverk som försvårar och fördyrar. Delvis har denna utveckling fått näring av en utveckling där vissa organisationer själva har närmat sig en företagslogik, där det förekommit fel och fusk med offentliga bidrag eller där kriminella grupper använt civilsamhällets organisationsformer för att komma åt statsbidrag eller de frihetsgrader som har funnits. Risken för att bidrag används fel överskuggar nu de värden som bidragen skapar och för att komma åt det ökar styrning, uppföljning och kontroll. Många organisationer vittnar idag om ett engagemangstapp bland ideella kopplat just till krångligare och mer omständlig administration, och också en rädsla för att göra fel och drabbas av personliga konsekvenser, t.ex. i fråga om servering eller liknande. Denna utveckling får negativa konsekvenser för det demokratiska utrymmet.

Begränsningar till följd av bristande transparens i beslutsfattandet

Under de senaste decennierna har formerna för politisk påverkan förändrats markant. Mycket av den direkta påverkan sker numera i form av korrespondens, möten och informationsutbyte mellan maktbärande och lobbyister under mindre institutionaliserade former – former som skapat helt andra förutsättningar för att påverka politiska beslut (Allern, Sigurd och Pollack, Ester, 2018). Dessa informella kontakter mellan organiserade intressen och beslutsfattare har ökat i omfattning, till stor del som ett resultat av att politiken i sig blivit mer komplex, men också för att politiken i allt högre grad anpassat sig till det rådande medielandskapet (Wästberg, Olle et al. (2016)). Denna utveckling, i kombination med de förändrade formerna för påverkan, har möjliggjort en explosionsartad tillväxt och betydelse för den så kallade PR-branschen. Den pågående professionaliseringen av de politiska partierna har medfört att medlemmarnas möjligheter att delta i idéutvecklingen minskat. När de politiska partierna riktar allt större uppmärksamhet åt den pågående debatten i media och mediabilden, snarare än åt samhället i stort, finns också en risk för att partierna i högre grad tappar kontakten med väljarna. Särskilt har resursstarka aktörer och företag på ett mer systematiskt sätt kunnat utnyttja utvecklingen för att söka inflytande i politiken (Lundberg, Erik (2012)). En utveckling som begränsar det demokratiska utrymmet för individer såväl som den ideella organisationen.

Åtgärder för ett vidgat demokratiskt utrymme

Som vi visat exempel på möter vi idag utmaningar och hinder som kräver politisk handling och ett förnyat samhällskontrakt för att säkra det demokratiska utrymmets expansion. Ett nödvändigt led i detta är att politiska beslutsfattare ser över nuvarande lagstiftning och höjer ambitionerna för det demokratiska utrymmet genom utökad stöd till och samverkan med civilsamhället. För att underlätta det arbetet har vi i detta kapitel listat ett antal förslag på konkreta åtgärder som vi menar är centrala för regering och riksdag att agera på i återstarten av Sverige efter pandemin.

Stärkt grundlagsskydd

Sveriges grundlag är bra. Så pass bra att vi menar att det ska vara svårare att ändra dessa. Genom engagemang och medlemskap i politiska partier kan du fatta avgörande beslut för hur vi ska ordna vårt samhälle. Genom engagemang och medlemskap i föreningar kan medborgare påverka politiker och göra sin röst hörd. Sedan 2010 har vi en stark föreningsfrihet, denna måste fortsatt skyddas. Yttrandefrihet är grundläggande för att vi ska våga dela livserfarenheter, prova våra tankar högt och bidra till det demokratiska samtalet. Religionsfriheten är viktig i ett sekulärt land som Sverige, där tro och religion är något personligt, skilt från staten. Civilsamhällesorganisationer behöver även kunna verka i sårbara sammanhang och destruktiva miljöer för att kunna nå ut och visa på demokratiska vägar, verktyg och metoder för de människor som valt att ställa sig utanför demokratin. Det kan handla om att erbjuda stöd och verktyg till människor som själva vill lämna en antidemokratisk rörelse eller att erbjuda hållbara alternativ till en kriminell livsstil. Ett annat exempel är att humanitära organisationer måste kunna ge humanitärt stöd även till människor i konfliktområden där terrororganisationer är aktiva utan att själva stämplas som odemokratiska eller anklagas för att understödja extremism.

I Sverige kan emellertid grundlagen enkelt ändras, trots att den har särskilt skydd redan idag. Regeringen har i februari 2020 därför tillsatt en kommitté som ska se över hur man bör skydda grundlagen bättre och kommittén ska bland annat bedöma om det bör införas ett krav på kvalificerad majoritet vid riksdagsbeslut om grundlagsändring samt på att ett visst antal av riksdagsledamöterna deltar i omröstningen vid beslut om grundlagsändring (en s.k. kvorumregel).

Regeringsformen är något vi vill värna och vara rädda om. Detta för att bättre kunna rusta och skydda vår demokrati i händelse av svåra konstitutionella prövningar. Kanske förvånar det många att grundlagen går att ändra så pass enkelt som två beslut med enkel majoritet vid var sida om ett allmänt val. Många stadgar i civilsamhället kräver långt större enighet vid så grundläggande beslut. Den pågående grundlagsutredningen som sker inom ramen för grundlagskommittén (Dir. 2020:11) är därför ett mycket viktigt arbete.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att det ska krävas 2/3 majoritet i två på varandra följande riksdagsbeslut med val emellan för att kunna ändra grundlagen.**

Stärkt skydd för mänskliga rättigheter

I dag när vi ser att mänskliga rättigheter utmanas runt om världen måste våra politiker och makthavare slå vakt om de fora som bidrar till att stärka och skydda de mänskliga rättigheterna, men också ständigt verka för att nya instrument och verktyg tas i bruk. Vi vet att det i civilsamhället växer fram nya innovativa och praktiska metoder för att värna de mänskliga rättigheterna. Civilsamhällets organisationer når också ofta delar av samhället som det offentliga inte når och på så vis stärker vi vårt samhälle.

Regeringen har under våren meddelat att de avser inrätta en ny myndighet för mänskliga rättigheter. Institutet ska vara en oberoende granskare av hur Sverige efterlever mänskliga rättigheter och planerar att öppna i Lund under 2022 (Dir. 2021:22). Det är viktigt att myndighetens arbete kompletterar civilsamhällets arbete med att granska och utveckla arbetet med mänskliga rättigheter och att myndigheten har en god förståelse av våra olika roller i samhället. Vi menar att ett bra sätt att säkerställa detta är att ständigt arbeta tillsammans.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att regeringen säkerställer en bred och stark representation från civilsamhället i den nya myndigheten Institutet för mänskliga rättigheters insynsråd.**

Säkerställ fungerande demokrativillkor som skyddar demokratin

I takt med att demokratin utmanats av högerextremism och andra antidemokratiska rörelser har aktörer i civilsamhället under en längre tid efterfrågat tydliga och enhetliga demokrativillkor som säkrar att statens utbyte med civilsamhället främjar ett vidgat demokratiskt utrymme. Det har dels handlat om att omöjliggöra för uttalat rasistiska och antidemokratiska organisationer att erhålla bidrag och stöd av olika slag, men också för att minska risken att offentliga medel kanaliseras till penningtvätt och terrorfinansiering. En annan viktig anledning har varit att motverka att olika underförstådda och informella tolkningar av demokratibegreppet görs olika och godtyckligt av olika bidragsgivande myndigheter och kommuner, samtidigt som möjligheten till ansvarsutkrävande vid rätt utformade villkor ökar.

Det är emellertid inte enkelt, som vi påpekat tidigare i rapporten, att utforma dessa villkor. Skyddet av demokratin får inte inskränka demokratiska principer. En lagstiftning som exempelvis förbjuder svenska organisationer att ha samröre med internationella organisationer som förbjudits eller terrorstämplats kan få direkt kontraproduktiv effekt när det till exempel handlar om att lindra lidande och nöd i väpnade konflikter. Det stjälpes de krafter som faktiskt arbetar mot förtryck och diktatur. Att lagstifta mot samröre med olagliga organisationer kan därför på ytan framstå som entydigt bra, men kan leda till negativa konsekvenser i många kontexter.

Det finns även en uppenbar risk att människor inte längre orkar engagera sig om byråkratin och administrationen tillåts bli alltför stor. Om nya demokrativillkor exempelvis ställer krav på riksorganisationer att ansvara för hur lokalföreningar och i längden deras enskilda medlemmar handlar eller uttrycker sig i olika sammanhang kräver det ett enormt arbete. Det är viktigt att regeringen funderar över om det är önskvärt ur ett demokratiskt perspektiv och även jämför med hur det ser ut i andra sektorer. Om ageranden av en organisations företrädare ska ligga till grund för bedömningar av om organisationen uppfyller demokrativillkor blir det viktigt med

en rimlig definition av vem som räknas som företrädare. Förslaget som finns nu riskerar att leda till att organisationer måste lägga stora resurser på att kontrollera såväl medlemmar som inbjudna gäster eller föreläsare. Organisationer kan komma att helt avstå från att exempelvis bjuda in vissa talare, eller tillåta vissa personer som medlemmar eller förtroendevalda på grund av bristande resurser för denna typ av bakgrunds kontroll samt oklarhet kring vilka ageranden som kan anses vara oförenliga med demokrativillkoret.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att det inrättas enkla, förutsägbara och transparenta demokratividgande villkor utan att öka den administrativa bördan för civilsamhällets organisationer.**

Stärkt stöd till personer med funktionsnedsättning för ökat inflytande

Staten och det offentliga behöver tillsätta stödinsatser, så som ledsagning, teckenspråkstolkning och personlig assistans i sådan utsträckning att det täcker även det ideella engagemanget. Det är ett demokratiskt misslyckande när engagemang villkoras utifrån funktionalitet. Dessa insatser är grundläggande förutsättningar för att personer med funktionsnedsättningar ska kunna organisera sig på lika villkor som de utan funktionsnedsättning.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att regeringen i förordningar och direktiv till myndigheter säkerställer att personer med funktionsnedsättning kan delta i föreningslivet och delta i dialoger med det offentliga på lika villkor som personer utan funktionsnedsättning.**
- ➔ **Att riksdagen genom budgetbeslut tillgängliggör medel som civilsamhället själva kan söka för att i sina organisationer säkra upp att personer med funktionsnedsättning kan delta på lika villkor som personer utan funktionsnedsättning.**

Stärk folkbildningens roll och säkra dess fortlevnad

Styrkan i folkbildningen, såväl som i engagemanget i föreningen, ligger i den egna viljan, det egna drivet att lära och utvecklas, och folkbildningen har förmåga att fånga upp detta och bidra med en form, metod och struktur. Att detta idag i den politiska debatten har blivit något misstänkt och något riskfyllt anser vi problematiskt. Den starka tilliten och förtroendet för folkbildningen och för civilsamhället saknas alltför ofta i dessa rum och längtan efter att kontrollera, rationalisera och skapa konkreta mätbara effekter raderar ut människans egna frivilliga engagemang. Tyvärr ser vi allt oftare förslag på ökad styrning och reglering genom exempelvis avgränsade uppdrag, riktad finansiering och krav på omfattande återrapportering.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att regeringen värnar det fria och frivilliga civilsamhälles- och folkbildningsarbetet och inte aktivt styr eller reglerar människors engagemang.**
- ➔ **Att regeringen i syfte att åstadkomma ovanstående säkerställer att Folkbildningsrådet har rätt förutsättningar att fördela och följa upp statsbidraget till folkhögskolor och studieförbund på ett adekvat sätt.**

Säkerställ ökad transparens i beslutfattandet

När lobbyismen som företeelse kan konstateras vara ett vanligt inslag i den moderna parlamentariska demokratin, måste rimligen former för hur dess negativa effekter ska hanteras diskuteras (Vymotal, Petr, 2016). En tänkbar delösning för att öka insynen i pågående påverkansarbete och därigenom synliggöra eventuella problem är införandet av ett offentligt transparensregister, vars primära uppgift är att synliggöra lobbyismens omfattning. Med en redan omfattande offentlighetsprincip samt en välfungerande byråkrati och offentlig administration tror vi att förutsättningarna för att införa ett sådant transparensregister är goda i Sverige. Det blir emellertid viktigt att först granska de gränsdragningsfrågor som existerar om vem och vad som bör innefattas, ansvarsfördelning, verkställighet, kostnader och övergripande effekter på organisationer och medborgares möjlighet att kontakta makthavare.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att regeringen utreder frågan om hur Sverige kan upprätta och underhålla ett transparensregister som bygger på de sex principerna i svensk civilsamhällespolitik.**

Stärk dialogen och förutsättningarna för samverkan

För att värna de sex principer som varit vägledande för relationen mellan det offentliga och civilsamhället behöver regeringen stärka stödet till sektorsöverskridande dialog och samverkan. Detta bör bland annat göras genom ett utvecklat och långsiktigt uppdrag till NOD – nationellt organ för samråd och dialog mellan regeringen och civilsamhället att ytterligare stärka dialogen och samverkan mellan regeringens myndigheter och civila samhällets organisationer.

För att underlätta dialogen mellan det offentliga och civilsamhället har vi i Sverige idag även paraplyföreningar. Med detta menas organisationer som har medlemsorganisationer istället för personer som medlemmar. Då många av dessa så kallade paraplyer har i sitt uppdrag att verka för sina medlemmars gemensamma intressen, så bidrar de i hög utsträckning till ökad koordinering, erfarenhetsutbyte och samverkan.

För att kunna säkerställa en fungerande samverkan behövs också djupare kunskap och större förståelse om det civila samhällets villkor och organisationsformer samt bidrag till demokratin. Ett omfattande kunskapslyft i den offentliga administrationen nationellt, regionalt och lokalt tror vi är nödvändiga pusselbitar för att förmå en ökad dialog och förstärkt samverkan mellan idéburet och offentligt i det demokratiutvecklande arbetet.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att regeringen säkrar civilsamhällets plats vid bordet och ger ökade resurser med långsiktiga villkor för dialog och samråd mellan civilsamhället och regeringen.**
- ➔ **Ge NOD ett långsiktigt och utökat uppdrag för att ytterligare stärka dialogen och samverkan mellan regeringens myndigheter och civila samhällets organisationer.**
- ➔ **Att regeringen utreder frågan om hur paraplyorganisationer kan få ökat stöd av det offentliga utan att det skadar oberoendet och röstbärfunktionen gentemot det offentliga.**
- ➔ **Att ökade resurser avsätts för forskning om effekterna av engagemang i civilsamhället och att regeringens myndigheter och departement ges möjlighet att stärka sin kunskap om civilsamhället, idealitet och idéburna organisationer.**

Utveckla regelverk och finansieringsmodeller som tar hänsyn till civilsamhällets särart

Civilsamhället har traditionellt sett haft ett egenvärde som politiker aktivt sökt värna, samtidigt som det funnits en insikt om att civilsamhället också tar hand om de behov som det offentliga inte kan eller vill hantera. Civilsamhället bör ges just dessa förutsättningar för att skapa sociala innovationer och driva utvecklingen framåt, och sist men inte minst, för att bidra till att skapa och upprätthålla tillit mellan människor. En viktig politisk förändring är därför utvecklandet av långsiktiga finansieringsformer i kombination med ny lagstiftning och regelverk som är anpassade efter civilsamhällets särart och förutsättningar. Möjligheten till förutsägbarhet i planeringen av civilsamhällets verksamheter förutsätter en långsiktig finansiering, och i detta ingår utvidgad kärnfinansiering och stärkt lagstiftning. Den pågående projektifieringen av civilsamhället må syfta till att skapa större effekt för politiska beslut men är istället ineffektiv och försvarar för verklig samhällsförändring. De samhällsutmaningar som vi står inför ställer frågor om långsiktighet på sin spets och kräver att vi tar ett fördjupat och holistiskt grepp kring hållbara lösningar snarare än att vi genomför ytterligare punktinsatser. För detta krävs nya finansieringsmodeller som tar hänsyn till civilsamhällets logiker och särart.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att regeringen ser över och utökar kärnfinansiering och generell stöd av civilsamhällets organisationer snarare än riktade projektbidrag.**
- ➔ **Att regeringen säkrar att de förslag som redovisats riksdagen i DS 2018:13 om långsiktigt stöd till civilsamhället också nyttjas och får effekt.**
- ➔ **Att regeringen utvecklar lagstiftning och regelverk som är anpassade för idéburna organisationer, till exempel i upphandlingslagstiftning, valfrihetssystem och idéburet offentligt partnerskap (IOP).**

Vägar framåt för civilsamhällets organisationer

Behov av fler partnerskap och allianser inom civilsamhället

Demokrati, tillit och solidaritet är inte självklara värden i något samhälle. De byggs upp av människor, genom generationer och kräver hårt arbete. Vi som tror på allas lika värde, rättigheter och det demokratiska styrelseskicket behöver bli tydligare i vår berättelse och etablera en vision som tydligt visar hur alla har något att vinna på demokrati och mångfald med utgångspunkt i ett grundläggande rättighetsperspektiv. Genom Nysta har vi skapat ett forum genom vilket vi fört dialog över organisationsgränser, delat erfarenheter och upplevelser och samtalat om samhällsutmaningarna inom sektorn. Denna och liknande dialog är central för att kunna synliggöra men också erkänna varandras problem och utmaningar. Det finns till exempel mycket som är lika i dimensionerna centrum – förort och stad – land när det gäller tillgång till (eller brist på) resurser och makt. I detta arbete krävs att civilsamhällets organisationer gör gemensam sak framöver. Genom att vara tydliga med vart vi vill skapas bättre förutsättningar för att värna, utveckla och öka det demokratiska utrymmet.

Som vi beskrev i inledningen identifierade teamet tidigt att det även inom civilsamhället finns exkluderande strukturer och att vi har egna brister när det exempelvis kommer till representation och tillgänglighet. I arbetet för att ta fram strategier för att stärka demokratin har vi därför konkretiserat ett antal förslag till civilsamhällets organisationer. Detta avsnitt vänder sig därför mot våra egna rörelser. Vi tror att vi måste bli bättre på att tillgängliggöra makt för fler, att vi måste ta möjligheterna att bygga allianser och alliera oss med varandra – utan att för den sakens skull göra avkall på vilka vi är och det engagemang som driver oss – och inkludera flera för att förbättra världen.

Förstärk länken mellan individ, nätverk och organisation

Civilsamhället behöver bli bättre på att ta tillvara människors röster och engagemang. Det behövs samsyn och förstärkta länkar mellan etablerade och mindre etablerade organisationer och nätverk som alla har en avgörande roll för hur civilsamhällets inkludering lyckas. För att ge fler möjlighet att engagera sig, göra sin röst hörd och driva på för förändring är det viktigt att nya självständiga initiativ och mindre etablerade sammanslutningar ges förutsättningar att realisera sina idéer. Det etablerade civilsamhället kan här spela en viktig roll i att stödja dessa verksamheter. Människors engagemang är det starka och viktiga med ideella organisationer. Därför måste nerifrån-och-upp perspektivet genomsyra civilsamhällets inkluderingsarbete för att säkerställa att människor får plats så som de är.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att det etablerade civilsamhället utvecklar arbetssätt som stöttar nya självständiga initiativ och mindre etablerade sammanslutningar att organisera sig.**
- ➔ **Att civilsamhällets organisationer etablerar nya eller utvecklar existerande inkubatorer för att möjliggöra innovativa lösningar och bättre ta tillvara på människors röster och engagemang.**

Ersätt exkluderande strukturer med inkluderande

Vi behöver identifiera ekonomiska och geografiska strukturer som är inkluderande och utveckla dessa. I detta ingår att lära oss av andra och de organisationer som har gått före och gjort rätt och våga bryta ned exkluderande strukturer. Vi behöver arbeta på representationen i civilsamhället, till exempel i ledningsgrupper och styrelser. Det gäller hela samhället och därmed också civilsamhället. Vi måste säkerställa fler narrativ och röster som visar på olika lyckade engagemangsmöjligheter. Civilsamhällets skärpa i kritik och skärpa i påverkansarbetet villkoras av graden av mångfald och representation. En ökad delaktighet är därför vägen framåt för en hälsosam och fungerande demokrati. Vi representerar organisationer som är olika starka och behöver därför kunna känna tillit och satsa på mindre organisationer som arbetar lokalt. Vi tycker att organisationer med långa traditioner, starka resurser och såväl ekonomiskt som socialt kapital behöver visa tydligare att de mindre organisationernas mångfald behövs.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att civilsamhällets organisationer skapar förutsättningar för att alla ska ha möjlighet att delta i idéburna organisationer, till exempel genom att se över avgifter, val av möteslokaler och geografisk placering.**
- ➔ **Att civilsamhällets organisationer förbättrar mångfalden och representationen bland både ideella och anställda, i styrelser och ledningsgrupper på alla nivåer.**
- ➔ **Att civilsamhällets organisationer aktivt verkar för digital inkludering. Personer med svag ekonomi, vissa funktionsnedsättningar, vissa äldre och vissa nytillkomna är särskilt utsatta för digitalt utanförskap.**

Etablera en vaktfunktion för civilsamhällets frågor

En väg framåt i syfte att möta hot mot demokratin och civilsamhällets demokratiska utrymme är att utveckla en vaktfunktion för rättsfrågor som granskar tillämpningen av politiken och uppmärksammar för politiker, myndigheter och beslutsfattare hur en viss politik påverkar civilsamhällets organisationer och det demokratiska utrymmet. Funktionen ska stärka civilsamhällets juridiska kompetens och möjliggöra stöd i rättsliga frågor som är av betydelse för civilsamhällets demokratiska utrymme, på såväl nationell, regional som lokal nivå. En sådan vaktfunktion, som utgår från ett rättssäkerhets- och demokratiperspektiv, skulle kunna säga ifrån när kommuner, regioner eller politiker lokalt fattar rättsosäkra beslut.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att civilsamhället gemensamt skapar en vaktfunktion för civilsamhället med juridisk kompetens som möjliggör stöd i rättsliga frågor som är av betydelse för civilsamhällets demokratiska utrymme.**

Öka kunskapen om civilsamhället

Civilsamhället har en central och viktig roll när det kommer till att generera och vidmakthålla en hög tillit. Det är därför helt nödvändigt att vi fortsätter att stärka kunskapen och förståelsen för denna roll i hela samhället. Flera politiska röster går i skrivande stund hårt åt civilsamhället och det är vår uppgift att bjuda motstånd och visa på värdet av civilsamhällets roll och bidrag i demokratin. Traditionellt sett har politiker själva påfallande ofta haft egna engagemang i civilsamhället och civilsamhällets organisationer har utgjort en väg in i politiken. Idag ser det dock annorlunda ut, och kunskapen om civilsamhället bland våra folkvalda politiker har minskat betydligt.

Vi vill därför se:

- ➔ **Att civilsamhället intensifierar sina folkbildande insatser kopplat till civilsamhällets roller och betydelse till politiker och beslutsfattare.**
- ➔ **Att civilsamhällets organisationer i större omfattning ger medlemmar och engagerade kunskap om civilsamhällets oundgängliga roll samt medvetandegör engagemangets betydelse i ett större perspektiv.**

Slutord

Den idéburna organiseringen ger människor makt att förändra både sitt egna liv och den gemensamma samhällsutvecklingen. Civilsamhällets organisationer ger resurser och skapar förutsättningar för att erövra och uppleva den egenmakten. Som vi visat i denna rapport utsätts dock det demokratiska utrymmet för påfrestningar i Sverige och världen. Relationen mellan det offentliga och civilsamhället genomgår i skrivande stund en förändring och behovet av ett förnyat och förstärkt samhällskontrakt är angeläget.

I denna rapport har vi utvecklat varför samtalet om ett förnyat samhällskontrakt är fortsatt nödvändigt och pekat på några av de utmaningar som vårt samhälle står inför på demokratiområdet, samt hur politiken och civilsamhället gemensamt kan mobilisera för att lösa dessa.

Genom civilsamhällets verksamheter möjliggör vi att fler röster blir hörda och ger människor möjligheter att på sina villkor delta i samhällslivet och utvecklas som aktiva samhällsmedborgare. Vår värld och vårt samhälle förändras ständigt och vi står just nu mitt i flera stora samhällsutmaningar. Vissa som accelererats av pandemin men många som även fanns tidigare. Idéburna organisationer och dess ideellt engagerade människors bidrag till att lösa dessa utmaningar kommer att vara viktigare än någonsin. Vi behöver bevara ett civilsamhälle där idéburna organisationer och alla miljoner ideellt engagerade kan fortsätta att stödja människor, vara en samlande röst och skapa hållbara lösningar på samhällsutmaningar. Att fortsätta utveckla utrymmet för det ideella engagemanget i Sverige är därför av högsta prioritet, för vårt samhälle fungerar inte demokratiskt utan ett starkt och fritt civilsamhälle.